

AYZEK AZIMOVNING “KOINOT OQIMLARI”(“THE CURRENT OF SPACE”) ASARIDA ILMIY ASOSLANGAN BASHORATLAR

Usmonova Zarina Habibovna,

Ingliz tilshunoshligi kafedrasida katta o'qituvchisi

Buxoro davlat universiteti

usmonovazarina@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqola amerika zamonaviy ilmiy fantikasi va bu janrning yorqin namoyandasi Ayzek Azimov qalamiga mansub “Koinot oqimlari” asarining badiiy tahliliga bag'ishlanadi.

Kalit so'z: sayyora, kosmos, Yer, Florina, Sark, ilmiy fantastika, robot, ruhiyat zondi, Yulduzlararo Koinot Tadqiqot Byurosi, ilm-fan, texnologiya.

**НАУЧНО ОБОСНОВАННЫЕ ПРЕДСКАЗАНИЯ В КНИГЕ
АЙЗЕКА АЗИМОВА “ТЕЧЕНИЯ ВСЕЛЕННОЙ”(“THE CURRENT OF SPACE)**

Усмонова Зарина Хабибовна,

Старший преподаватель кафедры Английского языкознания

Бухарский государственный университет

Аннотация: Статья посвящена художественному анализу произведения «Космические течения» Айзека Азимова, видного представителя американской современной научной фантастики и этого жанра.

Ключевые слова: планета, космос, Земля, Флорина, Сарк, научная фантастика, робот, психический зонд, Межзвёздного Пространственно-аналитического Бюро, наука, технология.

**SCIENTIFICALLY BASED PREDICTIONS IN AIZEK AZIMOV'S
“THE CURRENT OF SPACE”**

Usmonova Zarina Habibovna,

Senior lecturer Department of English linguistics

Bukhara State University

Abstract: The article is devoted to an artistic analysis of the work “The Currents of Space” by Isaac Asimov, a prominent representative of American modern science fiction and this genre.

Key words: planet, space, Earth, Florina, Sark, science fiction, robot, psychic probe, Interstellar Spatio-analytic Bureau, science, technology.

Kirish. Bugungi dunyo adabiy sahnida fantastikaning murakkabligi nafaqat uning ta'rifida, balki uning ta'rifida hamdir g'ayrioddiy bilan birga paydo bo'lgan turli toifalar yoki kichik janrlar ilmiy va texnologik tadqiqotlar va bilimlardagi taraqqiyot. Adabiyotda tajribaga ko'ra, biz odatda fantastika asarini u haqiqiy deb hisoblaymiz atrofimizdagi real dunyoni kuzatish bilan aks ettiradi. Shunga qaramay, aslida bor ko'rinishdan ustun bo'lgan va faqat fan orqali tekshirilishi mumkin bo'lgan ma'lum bir haqiqat yoki yozuvchilar ham, kitobxonlar ham egallashlari kerak bo'lgan ilmiy va texnik bilimlar.

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy fantastika yoki uning mavzulari haqidagi har qanday muhokama ta'riflar bilan boshlanadi, lekin uning faoliyatini boshqarishning har xilligi janrning sabablaridan biridir juda qiyin va boshqa farqlardan juda qiyin fantastika kabi fantastika. Ilmiy fantastika yozilishi biroz o'zgarishlarga olib keldi va badiiy adabiyotning foydalanish konventsionalariga o' Ishlar kiritildi bo'lishi mumkin bo'lgan amaliy va qulay ta'rifni o'rnatish uchun ko'plab urinishlar tabiatiga mos va mos keladi. Ko'pgina ta'riflar aspektini o'z ichiga oladi mumkin bo'lsa-da, janr bilan bevosita bog'liq bo'lgan fan va texnologiya ba'zan psevdofan yoki psevdotexnologiya sifatida paydo bo'ladi.

Bu janr ilmiy fantastika deb atalganidan beri yozuvchilar va tanqidchilar ko'p yillar davomida uning xususiyatlarini va o'ziga xosligini o'zida mujassamlashtirgan ish ta'rifi.

Taniqli britaniyalik fantast yozuvchi va tanqidchi Brayan Aldiss, taniqli britaniyalik fantast yozuvchi va tanqidchi Brayan Aldisning fikricha, “Bu bizning ilg'or, ammo chalkash bilimlar holatimizda turadigan inson va uning koinotdagi mavqeini aniqlash uchun qidiruvdir”.[1,73]

Aldissning ta'rifi ilmiy fantastikaning falsafiy talqiniga tegishli bo'lishi mumkin va bu janrni tashkil etuvchi muhim elementlarni ajratib ko'rsatishni talab qiladi va shunga qaramasdan fan va fantastika o'rtasidagi munosabatlar to'g'ri belgilanmagan. Shu ma'noda, bir qator ta'riflar fan va fantastika o'rtasidagi bu yaqin aloqani aniq ta'kidlab o'tgan, shuningdek, bu yangi adabiy san'at shaklida yaratildi. Ushbu janrni birinchi bo'lib nomlagan Ugo Gernsbek taklif qildi. Edgar Allen Poning hikoya turi esa "ilmiy faktlar bilan aralashib ketgan maftunkor romantika"dir.[2,3]

XXI asr 60-yillaridan keyingi ilmiy fantastika asosan robotlar va roboto texnologiya haqidagi mavzularni yoritdi. Bunda Azimovga qadar ilmiy fantastikadagi deyarli har bir robot o'z xo'jayiniga yoki umuman odamlarga qarshi chiqadi va Azimov bu an'anaga zid edi. Ilm-fan va texnologiyaga kuchli konservativ ishonchini ko'rsatib, isyon ko'tardi, inson farovonligi va taraqqiyotining kaliti sifatida qaraladi. Biz Asimov haqida fikr yuritar ekanmiz, u olim edi; uning fanga bo'lgan qiziqish uning yozuvchilik faoliyati va ilmiy faoliyati davomida uslubini taqozo etgan fon unga o'zi bo'lgan aniq ma'lumotlarning keng doirasini taqdim etdi, ixtirochilik tasavvuri asosan ochiq qoldi. Asimov ratsionalist sifatida keng tanilgan o'z o'quvchilarini va dunyoni ilmiy qarashlarini qabul qilishga ishontirishni maqsad qilgan.

Uning ta'kidlashicha, "Men ilm-fan, tarix va ilmiy fantastika bo'yicha kitoblar yozishda davom etaman odamlarni ahmoqona xurofotlaridan voz kechish uchun qilish kerakligiga ishonch bilan dunyoni tabiiy, ratsionalistik tarzda tushuntirish" degani edi. "Asimov, ilm-fan va texnologiyadan oqilona foydalanish tarafdori sifatida o'zining ilmiy fantastikasida aqlning g'alabasini yoki aqlning kurashini ko'rsatdi, odamlarning turli vaziyatlarga mantiqsiz va hissiy munosabati ustidan g'alaba qozonish" kabi fikrlarni ilgari surdi.[3, 25]

Asimov oliy irqchi, o'z fantastikalarida tushuntirish izlovchi edi... Asimov aqlli shaxs sifatida nimaga to'liq mos keladigan majburlashga ega edi. Kempbell ilmiy fantastika qilish kerak deb: "bu ratsionallikni ko'rsatishdir, qo'rquv, xurofot,

sentimentallik, uzoqni ko'ra olmaslik va barcha dunyodagi boshqa mantiqsiz kuchlar" deb o'yladi.[4,113]

Ilm-fan va texnikaning afzalliklariga ishongan Asimov o'z ishini sinab ko'rdi. Ilmiy fantastika muammolarni hal qilish uchun oqilona tushuntirishlar berish va noto'g'ri va hissiyotlarga asoslangan munosabat va xatti-harakatlarning arxetipiga qarshi turish uchun ishlashi oldingi ilmiy-fantastik yozuvlarga ta'sir qilgan. Ilmiy fantastika janri xususida fikr yuritilganda, Ayzek Azimov yorqin yulduz sifatida tilga olinadi. Aslida uni dunyo mashhur qilgan yana bir romani "Men – robot"dir. Bu asarga qadar turli fantast-yozuvchilar robotlar haqida har xil uydirmalarni bitishardi. Robotlarning hatti-harakatlariga chegara yo'q edi. Ayzek Azimov bundan sal ilgariroq e'lon qilgan "Yolg'onchi" hikoyasida kiritgan va ushbu romanida rivojlantirgan g'oyalari asosida jahon tillarida "robotexnika" iborasi paydo bo'ldi, hamda "Robotexnikaning uch qonuni"ni keng tarqaldi. Ularga asosan, (1)robotlar insonga ziyon yetkazmasliklari kerak va ziyon yetayotgan bo'lsa, uni himoya qilishlari shart; (2) robotlar insonning birinchi qonunga xilof bo'lmagan barcha topshiriqlarini bajarishlari lozim; (3) robotlar birinchi va ikkinchi qonunga bo'ysingan holda o'zlarini asrashlari darkor. Ajabki, bu asarlardan so'ng barcha fantast-yozuvchilar robotlarga bag'ishlangan ijodlarida ushbu qonunga rioya eta boshlashdi. Ayzek Azimovning yana bir jihati – u yetuk klassik asarlarni sevgan. Xususan, mashhur nemis dramurgi Fridrix Shillerning "Ahmoqlikni yengishga ma'budlarning o'zlari ham ojiz" pyesasiga muqoyasa qilib "Ma'budlarning o'zlari ham" nomli fantastik asar bitgan va uni o'zining eng sevimli romanini deb tan olgan.

Ijodkorning o'zi biokimyo fani bo'yicha doktorlik darajasiga erishgan va keng bilimli bo'lgani uchun ilmiy-ommabop asarlarni ham xo'b va ko'p bitgan. Ular ham jahon kitobxonlari orasida hurmatga sazovor bo'lgan va sevilib o'qilgan, o'rganilgan. Ayzek Azimovning kitoblari hamon butun dunyoda o'qilib kelinmoqda. Ijodkor yetmish ikki yillik hayoti davomida to'rt yuz oltmish yettita kitob muallifi bo'ldi. Bunday sermahsullik har bir yozuvchining qo'lidan kelavermaydi. U haqida boshqa fantast-yozuvchi Artur Klark shunday deydi:

“Ayzekning to’rtta yozuv mashinkasi bor, u birvaqtning o’zida ikkita qo’li va ikkita oyog’i bilan ishlab, birpasda to’rtta kitob yozib tashlaydi!” Artur Klark hattoki ijodkorning barcha kitoblari tirajini, ularga ketgan qog’ozlarni hisoblab chiqib, natijada necha ming gektar o’rmon yo’q qilinganini ham hazilomuz bayon qilgandi. [8]

Bundan tashqari Azimov umrining oxirgi yillarida kompyuterda ham yozishni o’rganib olgani haqida maqola chop etgan. “Avvaliga, – yozadi u, – bu matohni o’zim yashaydigan o’ttiz ikkinchi qavatdan pastga uloqtirib yuborgim keldi. Ammo, sabr-toqat bilan o’rganganimdan so’ng bu qurilma yuvosh mushukdek o’zini silatadigan, so’zga kiradigan bo’lib qoldi”. Ayzek Azimovning yana bir qirrasi borki, bu jihat “Koinot oqimlari” fantastik romanida yaqqol ko’zga tashlanadi. U bir halqning ikkinchi halq ustiga bostirib kelib, uni yoppasiga qulga aylantirib ishlatib, ushbu mehnat natijasidan faqat o’zi “non va yog’” ga ega bo’lishini keskin qoralaydi. Bunday mustamlakachilik oxir-oqibatda halokatga olib kelishini, harbiy jihatdan ojizroq mamlakat aholisi ham baxtli va to’kin hayotga haqli ekanligini ko’rsatadi. Tanqidchi ta’biri bilan aytganda, yozuvchining O’zbekiston deb atalmish yurtga kelgan-kelmaganligini bilmayman, ammo u aytilgan romanda ayrim holatlarni tasvirlar ekan, yaqin o’tmishimizdagi paxta maydonlarida majburiy og’ir mehnat va u yerda ishlatiladigan kimyoviy dorilar tufayli elburutdan qarib, yuzlari quyoshning o’tkir tig’li nurlari ostida qorayib, ajinkor bo’lib qolgan, tanasi qiltiriq, umri qisqa “fidokorona mehnat qilayotgan azamat dehqon”larni ko’rgan degan ishonch uyg’onadi. Asarda faqat Florina sayyorasidagina (bu nomni inglizchadan «gullab-yashnagan o’lka», deb o’girish mumkin) o’sadigan paxtaning oliy navi “kirt” tufayli, uning juda qimmatbaho, butun Galaktikada katta talabga ega ekanligi uchun, kuchli harbiy qudratga ega Sark planetasi ushbu olamni bosib oladi. Va Florina aholisini yoppasiga, faqat paxta plantatsiyalarida “fidokorona mehnat qilayotgan azamat kirtkorlar”ga aylantiradi. Natijada, halqning aksari qismi g’irt omi bo’lib qoladi. [5,2] Ushbu misolda Florinaning taqdiri xususida muhim qaror qabul qilingan:

The Earthman said, “What’s delicate about the destruction of a planet? I want you to broadcast the details to all of Spark; to everyone on the planet. [6,10]

Gap butun boshli sayyoraning yo’qotilishi haqida ketyapti, — e’tiroz bildirdi Yerlik. — Shuning uchun, siz men aniqlagan bor ma’lumotni Sarkka, uning rahbarlariga yetkazishingizni istayman.[5,9]

Bunda yozuvchi gipotezasi aynan Yerning kelajagini bashorat qilyapti. Tanazulga yetaklaydigan bir qancha global muammolarni ko’tarib chiqargan. “Florina” sayyorasi bu aslida “Yer” edi. Yerliklarning o’zi uni bu oqibatlarga olib kelyapti.

“The Earthman coul no longer talk. He could only sit there. He could only sit there. He could only think numbly, Great Space, I’ve been drugged. He wanted to shout and scream and run, but he couldn’t”. [6,9]

“Yerlik gapira olmaydigan holga tushdi. U faqat o’tira olardi. Tili akashak bo’lganday qotib qolgan, biroq ongi uyg’oq edi va qichqirardi: “Yo Buyuk Koinot! Men ne holga tushdim?!”.

Ushbu parchada yerlik haloskorni o’z nafsli ofatlarini deb “ruhiyat zondi”dan foydalanib, ruhiyatini o’ldiradilar va uning qarshigini so’ndiradilar, oxir oqibat ertaknamo “Florina” sayyorasini o’z hukm va xirslariga buysundiradilar. Aslida inson hayotini yengillashtiradigan har qanday ixtiro provardida odamzod tanazzuliga ishlaydi, xuddi asarda tilga olingann “ruhiyat zondi”. U o’zi qanday qurilma edi:

- “The psychic probe was a self-contained unit. Its wires needed only to be fixed to the appropriate places on the skull. The Earthman watched in panic until his eye muscles froze. He did not feel the fine sting as the sharp, thin leads probed through skin and flesh to make contact with the sutures of his skull bones”

- “Руҳият зонди автоматик қурилма эди. Унинг бир учи бош суякнинг маълум нуқталарига теккизилади-да, ишга туширилади. Ерлик кўзлари ишшадек қотиб қолгунча даҳшат билан қараб турди. У ҳатто бош суягининг айрим жойларига ўткир учли ингичка игналар суқулганини ҳам сезмади”.

Bu ixtironing natijasi har qanday ruhiyatni qatl qilishga yoki boshqacha qilib aytganda, o'zgartirishga qodir *“qurilma”* edi. Bundayin ixtirolar Yerda juda ko'p, asarda utopik qarashlar, yozuvchi tili bilan aytganda, *“Qani edi, Florinani qutqaruvchilari bo'lgan haloskorlar – Yerliklar bugungi hayotimizda bo'lar edilar. Ular kabi sayyorasi uchun har qanday “ruhiyat zondi”ga rozi bo'lsalar edi”*. Biz yashab turgan Yer sayyoramiz Florina kabi jafokash, dardkash, tajriba maydoni, zamonamiz olimu-fuzalolarining tajriba quyoni, insoniyat, jonzod, Yerliklar zavolidir, bu haqida Ayzek Azimov allqachon o'z qahramonlari, qarashlari, monolog va asarlaridagi dialoglari orqali basharga ayon qilgan edi. Zero, barchasi ayon edi, hammasi bir-birini oshkor qilar edi bu beshavqat ixtirolar. *“Koinot oqimlari”* da bu fikrlar shunday bayon qilingan edi:

- *“He yelled and yelled in the silence of his mind. He cried, No, you don't understand. It's a planet full of people. Don't you see that you can't take chances with hundreds of millions of living people”*.

- *“У хаёлан қичқиради: “Наҳотки, сиз тушунмаяпсиз! Бу ахир, инсон яшайдиган макон-ку! Юз миллионлаб инсонлар ҳаёти билан ҳазиллашиб бўладими?!”*

Xulosa. Ta'kidlash joizki, hozirgi vaqtda ilmiy fantastikaning keng qamrovli yagona tasnifi mavjud emas va yaqin kelajakda bir yoki bir nechta o'zaro bog'liq mezonlarga asoslangan bunday tasnif yaratilishi ham dargumon. Bu fantaziya shakllarining xilma-xilligi va fantastik elementning badiiy matndagi rolining turlicha talqin qilinishi bilan bog'liq. Ilmiy fantastika subjanrlarga bo'linish bo'yicha qabul qilingan yondashuvlarni tahlil qilib, har bir ilmiy fantastika tasnifida rasional asos mavjud degan xulosaga keladi. [7,69]

Shuni ta'kidlash kerakki, G'arb adabiy tanqidi uchun fantaziyani janr adabiyoti qatoridan ajratish tushunchasining o'zi, ya'ni fantastik syujet tuzuvchi element bo'lgan adabiyot nisbatan yangi. Ilmiy fantastika janri aynan Ayzek Azimov ijodida gullab yashnadi desak mubolag'a bo'lmaydi. Uning asarlaridagi ayrim bashoratlardan kundan kun ilmiy asoslanib, amalga oshmoqda. Bu esa yana bir bor adabiyot shinavandalarini fantastik asar o'qishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Aldiss, Brian. *Billion Year Spree: The True History of Science Fiction*. New York: Schocken, 1973
2. Milton Meltzer. *A Pictorial History of Black Americans*. – New-York: publishing house, 2021. – P.3
3. Touponce, William F. *Isaac Asimov*. Boston, Massachusetts: Twayne Publishers, 1991
4. Gunn, James. *Alternate Worlds: The Illustrated History of Science Fiction*. New Jersey: Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1975
5. Ayzek Azimov. *Koinot oqimlari*. – Toshkent: Davr Press, 2021. – B. 2
6. Isaac Asimov. *The Current of Space*. – New-York, 1983. – B.10
7. Елена Ковтун. *Художественный вымысел в литературе XX века*. – Москва: Высшая школа, 2008. – 69.
8. <https://kathrynrosenewey.com/asimov-and-clarke-science-fiction/>
9. Usmonova, Z. (2022). СТИВЕН КИНГНИНГ “ЎЛИК МИНТАҚА” (“DEAD ZONE”) АСАРИДА «THE LAUGHING TIGER» (“СМЕЮЩИЙСЯ ТИГР”) ОБРАЗ ТАЛҚИНИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ* (buxdu.Uz), 12(12). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6364
10. Zarina, U., & Nozanin, G. (2022, January). The main features of description in “the old man and the sea” by ernest hemingway. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 66-67).
11. Usmonova, Z. H. (2017). Stiven King romanlarining badiiy xususiyati va uning o'zbek ilmiy fantastikasiga ta'siri. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*, (1 (1)), 170-172.
12. Usmonova, Z. H., & Fayziyeva, A. A. (2019). LEXICAL AND GRAMMATICAL PECULIARITIES OF COMPLEX TERMS IN ISAAC ASIMOV'S WORKS. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(5), 257-262.

13. Эльманова, М. (2023). ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ В РОМАНАХ ДЖОЙС КЭРОЛ ОУТС. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 31(31). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9326

14. Эльманова, М. (2023). ПРОБЛЕМА СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В РОМАНАХ “МАТЬ ПРОПАВШАЯ БЕЗ ВЕСТИ” И “ МЫ БЫЛИ МАЛВЭНАМИ” ДЖОЙС КЭРОЛ ОУТС. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 31(31). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9324

15. Эльманова, М. Т. (2023). Успех И Неудача В Романах Джойс Кэрл Оатс «Ради Чего Я Жил» И «Исповедь Моего Сердца». *Miasto Przyszłości*, 32, 312–315. Retrieved from <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/1156>

16. Usmonova, Z. H. (2017). Stiven King fantastikasiga ta'siri. *Міжнарод nbuv. gov. ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe WNLOAD= 1&Image_file_name.*